د پښتو ادبیاتو په وده کې د برښنایي او ټولنیزو رسنیو ونډه

څېړونکی: پوهنمل تاج محمد رحیمي

لنډیز

برښنایي یا ټولنیزې رسنۍ د نوي عصر او ټکنالوژۍ هغه مهمې وسیلې دي، چې په ډېره کمه موده کې یې د نړۍ پر هر ګوټ خپل ســیوری غوړولی دی.د نړۍ په هره برخه کې مینه وال لري.دا ټکنالوژي په ډېر کم وخت کې د ډېرو خلکو د پام وړ وګرځېده. د برښنایي رسنیو له لارې په لږه موده کې ډېر معلومات تر لاسه کېږي.د همدې برښنایي او ټولنیزو رسنیو په مرسته په لکونو کتابونه، مقالې، لیکنې او معلومات خپرېږي او په لکونو لوسـتونکي او معلومات غوښـتونکي ترې خپله برخه ګټه اخلي. پخوا چې برښنایي رسنۍ نه وې، نو په ژوند کې پرمختګونه هم ډېر کم و. معلوماتو ته د خلکو لاس رسی په نشـت حساب و. له نوې نړۍ څخه خلک ناخبره او ټکنالوژي یې نه پېژندله، خو چې په نړۍ د ټکنالوژۍ سیوری وشـو او د خلکو غوښتنې زیاتې شوې، نو ټکنالوژي هم پرمخ ولاړه. ویلی شو چې برښنایي رسنیو او په ځانګړي ډول ټولنیزو رسنیو د ادب په وده کې مهم رول لوبولی او اوس یې هم لوبوي. په برښنایي رسنیو کې اسلامي،فرهنګي، ادبي ،ټولنیزې،سیاسي او د ژوند نورو برخو پورې تړلې ټول موضوعات راټول او خلکو ته وړاندې کېږي.

سریزه

کله چې نړۍ د پرمختګ په لور ګامونه پورته کول پیل کړل، هره ورځ نوي پرمختګونو ته مخه خلاصــه شــوه. که له چاپي رسنیو راتیر شو، چې د ادب په وده کې یې څومره رول لوبولی، نو خبره برښنایي رسنیو ته راځي او د چاپي رسنیو پر نسـبت برښـنایي رسـنیو ادب ته ډېر څه ورکړل. د راډیو یا غږیزه رسـنۍ منځ ته راتګ سـره ، د خلکو تنده دومره زیاته شـوه، چې په ډېر کم وخت کې یې ډېر څه ترې واوریدل. راډیویي تمثیلونه، ډرامې، ادبي او فرهنګي خپرونې او شـعرونه یې د نړۍ لرې پرتو سـیمو ته ورسـول،دا هغه وخت وو، چې لا راډیو عامه شـوې نه وه او په افغانسـتان کې یوازې یوه راډیوه وه، چې هغه هم د دولت ملکیت و، خو په یویشـتمه پیړۍ کې د غږیزو رسـنیو بار دومره دروند شـو، چې په هر ولایت کې په لســګونو راډیوګانې جوړې شــوې، چې په ولایتونو کې کلي په کلي یې غږ بدرګه شــو. محلي راډیوګانو دیني او ټولنیزو خپرونو ترڅنګ ادبي، فرهنګي او شــعري خپرونو ته زیاته مخه کړه. ناولونه، لنډې کیســې، ډرامې، تمثیلونه، ادبي ټوټې، شعرونه او نورو ادبي موادو خپرولو کې یې پوره ونډه واخیسته. د همدې راډیویي خپرونو په مرسته په لرې پرتو سیمو کې ځوان نسل هم ادب ته مخه کړه او هم یې زده کړو یا تحصیل ته.

د ټکنالوژۍ او برښنایي رسنیو په څڼل کې نور پرمختګ وشو، انځوریزې رسنۍ یا تلویزون میدان ته راکوز شو، هغه څه چې راډیو په غږونو کې خورول، [illegible] پر مټ د [illegible] هم خپاره شول.ډرامې، سـریالونه، فلمونه، دیني او ادبي خپرونې د [illegible] ادب له تیر بهیر او فرهنګ څخه د خلکو خبرولو په لړ، کې نور پرمختګ وشـو او د لرو پرتو سـیمو خلک یې د نړۍ له هر تحول څخه خبر کړل، خو خلکو په دې هم بسـنه ونکړه، د برښـنایي رسـنیو د پرمختګ په لړ کې، ډېرې ټولنیزې رسـنۍ لکه: فیسـبوک، یوټیوب، انسټګرام، ټیلګرام، ټک ټاک، ټویټر، چټ جي پي ټي،سپیس، وی لاګونه.... او نور ډېر پرمختګونه وشو او پر نړۍ یې خپلې وزرې داسې خپرې کړې، لکه باز چې یې په خپل ښکار غوړوي. ټوله نړۍ یې تسخیر کړه، نوي پرمختګونو ته یې لاره هواره کړه. د همدې ټولنیزو برښـنایي رسـنیو پر مټ ځوان نسـل ته د پرمختګ لاره هواره شـوه، د ادب په برخه کې د خپریدو تیزوالی راغی، ادبي بحثونه، بنداړونه او فرهنګي غونډې په انلاین یا برښــنایي بڼو پیل شــوې او له ادب څخه او په ځانګړي ډول د پښتو ادب څخه نړۍ کې خلک خبر شول، ادب ته یې وده ورکړه.

برښـنایي یا ټولنیزې رسـنۍ د نوي عصـر لپاره نوې وسـیله ده،د دې لارې د نړۍ په هر ګوټ کې د هرې ټولنې او فرهنګ خلک وړې او لوېې لیکنې، وړې تمثیلي ویډوګانې، ادبي او فرهنګي معلومات خپروي.

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله،چې ژوند پرمختګ کوي،نړۍ ورسره پرمخ ځي او خلک له نويو شيانو سره مخ کېږي،چې يوه ښه بېلګه يې برښنايي او ټولنيزې رسنۍ دي، چې د ژوند هره برخه په کې رانغاړل کېږي.ډېرې تنکي ځوانان په دې برخه کې کار کوي.پښتو ادب ته يې دا ګټه ده،چې د دې لارې د ليکنو او ويډيوګانو، تمثيلي ټوټې او نور غوره ادبي موضـــوعات په خپله لمن کې رانغاړي. د پښتني کلتور او فرهنګ هر شکل او فورم رانغاړي او ثبت پاڼې کېږي.دې نوې عصري وسايلو په ادب خپلې مثبتې او منفي اغېزې هم کړي،ځينې ځوانان يې په مثبته توګه کاروي او ټولنې ته يې ګټه وي،خو ځينې داســـې ځوانان او پيغلې شـــته،چې د همدې لارې د نورو ســـپکاوی او توهين کوي او خلکو ته کنزلې او بدې ردې وايي،چې دا يې منفي اغيز دی. ددې لامل دا دی،چې څوک نشته،چې برښنايي يا ټولنيزې رسنۍ په سمه توګه کنټرول او مديريت کړي، نو ويلی شو، چې د برښنايي او په ځانګړي توګه ټولنيزو رسنيو د ادب د ودې په برخه کې ډېر مهم رول لوبولی او لا يې هم په وده کې ونډه اخلي.

کليدي کلمات: برښنايي، ټولنيزې، ادبيات، ټکنالوژي، فيسبوک، يوټيوب، ټويټر

د څېړنې اهميت او مبرميت:

د دې څېړنې اهميت او مبرميت په دې کې دی،چې په دې موضوع تر اوسه په منظم ډول چا کار نه دی کړی.دا په زړه پورې موضـــوع ده.په دې څېړنه کې د برښـــنايي او ټولنيزو رســـنيو په رامنځ ته کېدو،د ځوانانو ونډه او پر ادب او ټولنه يې اغېزې ،دا ټول موضوعات په کې څېړل شوي دي.د دې موضوع بل اهميت دا دی،چې په راتلونکي کې به ځوانان وکولی شي له ټولنيزو او برښنايي رسنيو څخه سمه او مثبته ګټه واخلي او له ناوړه اغېزو به يې په امان کې وي.

د څېړنې موخې.

د دې څېړنې موخې دا دي،چې څنګه کولی شـــو د برښـــنايي او ټولنيزو رســـنيو له پرمختګ څخه خپله ټولنه خبره کړو او په سمه کارونه يې پوهه کړو. هغه کليوالي او ولسي ادب،چې د ورکېدو په حال کې دی،د همدې وسيلو په مرسته ثبت او خپاره کړو،څو نور په نړۍ کې ترې نورخلک هم خبر شـــي.بله موخه يې دا ده،چې په دې برخه کې نور ډېر کار ته اړتيا ده،چې په راتلونکي کې وکولی شو له همدې لارې پښتو ادب ته ډېر نوي شيان ورداخل کړو.

د څېړنې پوښتنې:

- کومې رسنۍ برښنايي دي؟
- ايا برښنايي او ټولنيزې رسنۍ د ادب په وده کې رول لري ؟
- د برښنايي او ټولنيزو رسنيو د رامنځ ته کيدو اړتيا څه ده؟

د څېړنې ميتود او کړنلاره: د دې ليکنې ښه ويډيويي،انټرنيټي او کتابتوني ده. د تشريحي، توضيحي او تحليلي ميتود څخه کار اخيستل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برښنايي او الکترونکي رسنيو پيژندنه

د موضوع په دغه برخه کې به لومړی د برښنايي او ټولنيزو رسنيو لنډه پيژنده وکړو،چې کوم ډول رسنيو ته برښنايي او ټولنيزې رسنۍ ويلی شو.

د برښنايي رسنيو پيژندنه:

هره هغه رسنۍ يا وسيله چې د برښنايي اړيکو په پروسه کې کارول کېږي لکه: راډيو، تلويزون، تيليفون، فيسبوک، ټک ټاک، يوټيوب، انسټګرام، ټيلګرام.... او داسې نورې وسيلې برښنايي او ټولنيزې رسنۍ بلل کېږي. برښنايي رسنۍ د برښنايي څپو پر مرسته اوريدونکو او لوستونکو ته معلومات رسوي. بريښنايي ټولنيزې رسنۍ دوه اړخيزه ټېکنالوژي ده، چې د مجازي ټولنو او شبکو له لارې د معلوماتو، نظرونو، ذوقونو او خوښو او د بيان نورو ډولونو رامنځته کولو او شريکولو لپاره اسانتياوې برابروي.

د ټولنيزو يا برښنايي رسنيو کارن يا کاروونکي خپل معلومات، پوستونه، تبصرې، برښنايي انځورونه او ويډيوګانې او نور مواد په انلاين بڼه چمتو او خپروي.(۶)

کاروونکي معمولا د ټولنيزو رسنيو خدمتونو ته د اېنټرنېټي اپليکېشنونو له لارې يا د ډانلوډ خدمتونو له لارې چې د دوی ګرځنده وسيلو (لکه ځيرکو موبايلونو او ټبلېټونو ته) په ټولنيزو رسنيو کې د فعاليت زمينه برابروي. کله چې کاروونکي له دغو بريښنايي خدمتونو سره مخ کېږي، ګټه ترې اخلي او د نورو پرمختګونو په اړه فکر کوي.

دغه راز، برښنايي يا ټولنيزې رسنۍ د خاطراتو او يادونو د مستندولو، د بېلابېلو ځيزونو د زده کړې او سپړنې، ځان مشهورولو(advertise oneself) ، او د بلاګونو، غږيزو فايلونو، ويډيوګانو، او د ګېمونو اړوند سايټونو د جوړولو له لارې د نظرياتو له پراختيا سره د ملګرتياوو جوړولو لپاره کارېږي(۸)

د برښنايي او ټولنيزو رسنيو ځينې خورا مشهور وېبسايټونه چې تر ۱۰۰ مېليونه زيات راجستر شوي کاروونکي يا کارنان لري، عبارت دي له: (راډيو او ډولونه يې ، تلويزون او ډولونه يې فيسبوک، مسنجر، ټيک ټاک، وي چټ، انسټاګرام،کيوزون، ويبو، ټويټر، ټمبلر، بايدوټيبا، لينکډ اين، چټ جي پي ټي، يوټيوب، کيو کيو، کورا، ټېلګرام، وټسپ، سېګنل، لاين، سنپ چټ، پېنټرسټ،وايبرو رېډيټ، ډای سکورډ، وي کی، مايکروسافټ ټيمز...) او ګڼ شمېر نور برښنايي او ټولنيزې رسنۍ شته چې د ادب د ودې په برخه کې مهم رول لوبوي.

د انټرنيټ د ډرامتيکي پراختيا له کبله، ډيجيټل رسنۍ يا ډيجيټل بيانات (digital rhetoric) د يوه کلتور د استازيتوب يا پيژندلو لپاره کارېدای شي. دا څېړل چې بيانات (rhetoric) څه ډول په ډيجيټل چاپېريال کې ځای پر ځای دي، د ډېرې پوهانو لپاره د څېړنو يو نوی او مهم بهير ګرځېدلی(۴)

د ځينو برښنايي رسنيو لنډه پيژندنه

د بحث د ښه وضاحت لپاره به دلته د ځينو برښنايي او ټولنيزو رسنيو لنډې پيژندنې او که اړينه وه په هره برخه کې به يې د ادبي ودې او پرمختګ په اړه هم بحث وکړو، چې دا برښنايي او ټولنيزې رسنۍ په لاندې ډول دي.

۱: راډيو: راډيو يوه مخابراتي ټکنالوژي ده، چې د راډيويي څپو په کارولو سره په اوږد واټن کې د آډيو سيګنالونو لېږد کوي.راډيو د غږ څپې په برښنايي سيګنالونو بدلوي او تر خلکو يې رسوي.راډيو له سلو کالو راهيسې خوا د ساتيرۍ، خبرونو خپرولو، موسيقۍ، ادب او هنري برخو د لېږد وسيله ده.د راډيو دوديز شکل اوس په برښنايي يا ټکنالوژۍ بدل شوی چې ځنې ډولونه لري لکه:سپوږمکۍ راډيو او انټرنيټي راډيوګانې.راډيو په برښنايي رسنيو کې يوه اغيز ناکه وسيله ده چې د غږونو پر مټ د ادب ترڅنګ د ژوند د هرې برخې معلومات خلکو ته رسوي.

د راډيو د خپريدو ساحې پراخه دي او په هر ځای کې لکه په (موټر، کور، حجره، لوړه او ژوره) کې د اوريدو وړ ده.راډيو د غږيز سيستم له لارې خپرونې وړاندې کوي. (۱ : ۱۱۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تلویزون (TV) : تلويزون الكترونيكي يا برښنايي انځوريزه رسنۍ ده، چي له دي لارې د غږونو ترڅنګ انځورونه هم تر ليدونكو رسيږي.تلويزون په متحركو ويډيوګانو تكيه كوي.د تلويزون په منځ ته راتګ سره د راډيو اوريدونكي كم شول او اكثره خلكو تلويزونو ته مخه كړه. دا انځوريزه برښنايي رسنۍ د خلكو د پام وړ وګرځېده.
تلويزون چي يوه برښنايي ټولنيزه رسنۍ ده له خپل اصلي حالت څخه بدله شوه او د انټرنيټ جال ته ورداخله شوه، چي له دې سره يې نور هم پرمختګ وكړ.په اوس وخت كي د تلويزون مختلف ډولونه دي لكه : انټرنېټي تلويزون (IPTV)، چي د انټرنيټ په مرسته د نړۍ په هر ګوټ كي ليدونكي لري.بل ډول يې ويب تلويزون (web Tv) دی چي د يوټيوب په څېر په ويډيو شريكولو سايټونو كي اكاونټونه ورته پرانستل كيږي يا هم خپله ويب پاڼه ورته جوړيږي، چي د دې ډول تلويزون اغيز هم زيات دی.بل ډول يې ځيرک تلويزون (smart tv) دی چي د ټكنالوژۍ او تلويزوني خپرونو په پراخيدو سره د تلويزونو بڼي هم بدلي شوي.چي سمارټ ټي وي يا درې بعدي تلويزونه هم رامنځ ته شول، چي دا هم د ټكنالوژۍ او برښنايي رسنيو لپاره ښه زيری دی. (۲: ۱۸۶)

يوټيوب (You Tube) : داسې يوه انټرنيټي پاڼه ده چي د هغه له لارې د ويډيو مينه وال كولای شي سينمايي فلمونه، ډرامې او يا هم پخپل لاس ترتيب شوي لنډ بصري كليپونه په وړيا توګه وګوري او له خپلو دوستانو سره يې شريكې كړي. دغه سايټ د ۲۰۰۵ كال د فبرورۍ په ۱۴مه د درې ځوانانو لخوا چي يې يو د بنګله ديش جاويد كريم وو، د كاليفورنيا د سان برنو په ښار كي د انټرنيټ له لارې رامنځته كړ، چي بيا يو كال وروسته يې د څه باندی يونيم مليارډو ډالرو په بيه د ګوګل په نړيواله شبكه وپلورله. يوټيوب تقريبا د نړۍ په ۷۶ ژبو خپروني كوي، نژدې يونيم زر تنه كاركوونكي لري او هره ورځ له يو مليارد څخه زيات ليدونكي لري. (۲)

فيسبوک (Facebook) : دغه انټرنيټي ويبپاڼه چي د مارک زوكربرګ او د هغه د درې تنو همكارانو لخوا په ۲۰۰۴ م كي رامنځ ته شو، نن د نړۍ په كچه د ټولنيزو رسنيو د ډيكي شمله ګڼل كيږي. په پيل كي يوازې د هارورډ د پوهنتون د محصلينو د درسي اړتياوو د پوره كولو لپاره ډيزاين شوی وه، خو ورو ورو يې نورو پوهنتونونو ته هم لاره پيدا كړه. ولی له شمالي كوريا پرته، نن د نړۍ په هره هغه سيمه كي چي انټرنيټ موجود وي، هلته به د فيسبوک مينه وال او كاروونكي په سترګو كيږي. مركزي دفتر يې د كاليفورنيا په سانفرانسيسكو كي موقعيت لري او د رسمي او قراردادي مامورينو شمير يې له شلو زروڅخه اوړي. په فيسبوک كي هر ډول ليكني او بحثونه ترسره كيږي، چي له همدې لارې يې د ادب په وده كي مهم رول لوبولی دی.(۲)

ټويټر (Twitter) : د ټولنيزو رسنيو له مهمو څانګو څخه ګڼل كيږي چي د ۲۰۰۶ كال د مارچ په مياشت كي د سان فرانسيسكو په ښار كي د جک ډورسي او د هغه د درې تنو همكارانو په مټ د انټرنيټ له لارې خپل فعاليت پيل او په ډير لږ وخت كي يې د مينه والو شمير له دوه سوه مليونه څخه واوښت. نن په ۲۵ هيوادونو كي څانګي لري او ټول هغه معلومات يا پيغامون چي د ټكو شمير يې له ۲۸۰ څخه زيات نشي، په وړيا ډول خپروي. ټويټر يو له هغو مهمو رسنيو څخه ده چي د نړۍ ځواكمن سياسي مشران او هنري څيرې د هغه له لارې خپلې پاليسۍ او پرمختګونه اعلانوي. (۲)

لنكد ان (LinkedIn) : بله ټولنيزه رسنۍ ده چي د مايكروسافټ لخوا ۲۰۰۳ كال كي په كاليفورنيا كي رامنځ ته شو. معمولا تعليم يافته او مسلكي خلک خپلي كاري سابقي، سوانح او د خپل شخصيت ځنی ځانګړتياوې له سترو كمپنيو سره شريكوي ترڅو د مسلكي مهارتونو په چوكاټ كي د ځان لپاره مناسب كار پيدا كړي. د نړۍ۵۹۰ مليونه خلک يې استعمالوي چي يوازې ۱۵۴ مليونه يې امريكايان دي. (۲)

انسټګرام(Instagram) : د ۲۰۱۰ كال په اكتوبر كي د فيسبوک لخوا دوه تنه تكړه انجنيران وګمارل شول، چي دهوښيار ټليفون له لارې دعكسونو او ويډيوګانو د شريكولو او خپرولو يوه نوې ويبپاڼه جوړه كړي. په لږ وخت كي دغه سيستم جوړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په تیرو اتو کلونو کې ددې رسنۍ له لارې د استول شوو انځورونو مجموعي شمیر له یو ملیاردو څخه اوښتی او هره ورځ نژدې ۱۱۰ ملیونه ګډون وال یو بل ته شخصي انځورونه او لنډ فلمونه استوي.

پینټرسټ (Pinterest) : دا انځوریزه رسنۍ د یوې خیالی لوحې په ډول ډیزاین شوې چې مینه وال یې پخپلو منځنو کې تصویرونه او ویډیوګانې شریکوي، خو شرط یې دادی چې ګډون وال باید ځان مخکې له مخکې ثبت او غړیتوب ولري. دا ویبپاڼه له ۲۰۱۰ کال راپدیخوا په کالیفورنیا کې فعالیت لري، هره ورځ په متوسط ډول یو اعشاریه درې ملیونه خلک ورته سر ورښکاره کوي، چې په حیرانتیا سره اویا سلنه یې میرمنې او دیرش سلنه یې سړي دي. (۳)

سناپ چیټ (Snapchat) : اوه کاله وړاندې د سانفرانسیسکو د سیمې د سټینفرډ د پوهنتون درې تنو محصلینو دغه ویبپاڼه جوړه او په ډیر لږ وخت کې یې په مفته توګه د انټرنیټ له لارې د نړۍ په ۲۲ ژبو خپلې غزونې وکړې. دغه پروګرام دوه ځانګړتیاوې لري، لمړی دا چې د پیغام ترلاسه کوونکي یې د لیدلو او ملاحظه کولو لپاره یواځې شپیته ثانیې وخت لري او بیا په اتومات ډول ګل یا له صحنې پټیږي او بله یې دا چې دا سایټ همیشه ژیړ رنګ استعمالوي.

فلیکر (Flicker) : د انټرنیټ له لارې د ګډو انځورونو، ویډیوګانو او تصویري پیغامونو پروګرام او ویبپاڼه ده، چې ازمیښتي دوره یې په ۲۰۰۴ کې د کاناډا په وینکوور او په منظم ډول فعالیت یې بیا د ۲۰۰۸ کال په مارچ کې د سانفرانسیسکو په ښار کې پیل کړ. نن د دې سایټ په ارشیف کې څه باندې پنځه ملیارده عکسونه او لنډې ویډیوګانې خوندي او په لږه موده کې یې د نړۍ سوړ او ساره سره وتړل. ولې باید وویل شي، چې یواځې د ځیرک ټلیفون، بلاک بیري او وینډوز له لارې ورڅخه ګټه اخیستل کیږي.(۷)

ټیک ټاک

ټیک ټاک یو اپلیکشن دی،چې په هغې کې کارکوونکي کولای شي وړې وړې ویډیو ګانې جوړې کړي او په مجازي نړۍ کې یې خپلو مینوالو ته ورسوي .په ټیک ټاک کې تر ډېره د پخلي،نڅا،ټوکې ټکالو او یا هم د ورځني ژوند ځینې وړې صحنې ویډیو کېږي.لومړی یادې ویډیوګانې ثبت یا ریکارډ کیږي او بیا وروسته ورسره ساز یا موزیک ورزیاتېږي. د ټیک ټاک کارکوونکي دانستاګرام په څېر کولای شي لایک او کومنټ واخلي.د یادونې وړ ده،چې د ټیک ټاک اپلیکیشن په چین کې جوړ او په نړۍ راج کوي.

په اوس وخت کې ټیک ټاک د نړۍ تر ټولو خوښوونکي برنامه یا پروګرام دی.د انټرنیټ په نړۍ کې یې د ډېرو خلکو پام ځانته راګرځولی دی.ټیک ټاک تر دې دمه په امریکا کې ۸۰ اتیا ملیونه او په ټوله نړۍ کې ۸۰۰ اته سوه میلونه ډېر کارکوونکي او مینه وال لري.دا په داسې حال کې ده،چې په دې شماره کې د چین زیاتره وګړي نه دي شامل.د (Sensor Tower) شرکت د معلوماتو له مخې د ټیک ټاک اپلیکشن په ۲۰۱۸ م کې د۲۰۱۷ م کال په پرتله درې برابره شوی دی.د ټیک ټاک برنامه په ۲۰۱۶م کال کې په فعالیت پیل وکړ،چې د انستاګرام او اسنپ چټ په پرتله یې د نړۍ وال بازار تبلیغاتي برخې پام هم ځانته را اړولی دی.همدا لامل دی،چې د نړۍ د ډېرو مشهورو فعالانو او ټولنیزو مشهورو څېرو لکه جیک پاول،جیمي فالن او ټوني هاوک پام یې ځانته اړولی او دوی هم د ټیک ټاک مینه وال شوي دي.د Apptopia شرکت د راپور له مخې ټیک ټاک په ۲۰۱۸م کال کې له فیسبوک،یوټیوب،اسنپ چټ او انستاګرام څخه ډېر زیات ډاونلوډ شوی دی.په ۲۰۱۸م کال د اګست په میاشت کې (بایټ دنس) چې د ټیک ټاک د شرکت جوړونکی دی د (Musical.ly) په نوم یو پروګرام یا برنامه چې په ۲۰۱۷م کال کې یې پیرلې وه په ټیک ټاک ورګډه (مدغمه) کړه.همدا لامل وو،چې ټیک ټاک په امریکا او ټوله نړۍ کې د خلکو د پام وړ وګرځېدو.(۵)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ادب ته د ټيک ټاک ګټه:

که څه هم مونږ مخکې په دې بحث وکړ،چې ټيک ټاک د ځوانانو دخوښيو يوه وسيله ده او په ټولنه کې ترې ډېرى ځوانان خپل ذوق خړوبوي.همدارنګه د پيسو او مارکيټ وسيله هم ده ځکه چې ډېر ځوانان د همدې لارې ډېرې پيسې ګټي او همدې ته يې کار ويلى دی.د دې ټولو خبرو سـربيره پښـتو ادب ته يې ګټه دا ده،چې په ډېرو کمو خبرو کې د طنز په ژبه يو انسان کولی شي خپله خبره زرګونو کسانو ته ورسوي.پخوا به طنز يا په کتاب کې وليکل شو او همداسې به پاتې شو او يا به کله کله د سټيج په سر د څو کسـانو په مخ کې يو څوک ودريده او خپلې خبرې به يې ورته واورولې،خو اوس د ټيک ټاک په مرسته هر څوک،هر چا ته خپله خبره او نيوکه په ډېرې اسـانۍ سره کولی شي.همدارنګه پښتو ادب ته يې بله ګټه دا ده،چې لکه د ډرامې،تمثيلي ټوټې او نورو ژانرونو په څېر دا برخه هم مخ په غوړېدو ده او په څو ثانيو کې د مطلب خبره خپل مخاطب ته رسـېږي.همدارنګه د ټولنې منفي او مثبتې خواوې هم په کې اصـلاح کېږي.بله ګټه چې پښـتو ادب او ژبې ته يې رسوي هغه دا ده،چې په نثر او نظم دواړو کې دا برخه غني ده،ژبه يې ډېره ساده،روانه او عام فهمه ده.هر څوک کولی شي تر خپلې سويې ترې برداشت واخلي.که په ټوله کې خبره راټوله کړو،د دې نوي اپليکشن په رامنځ ته کېدو سره هم په ځوانانو کې تحول رامنځ ته شـوى او هم يې پښـتو ژبې ته په يو ډول نه يو ډول ګټه رسـېږي،ځکه،چې دا ويډيو ګانې په ټوله نړۍ کې خپرېږي او هغه خلک چې پښتو نه پېژني هم ترې خبرېږي.د ټيک ټاک ځينې نورې بېلګې هم وړاندې کوو.

چټ جي پي ټي روباټ: چټ جي پي ټي د برښـنايي رسـنيو په برخه کې د يو روباټ په څېر کار کوي. دا روباټ د نورو په څېر نه دی، چې د لاسونو او پښو په مرسته خدمات وړاندې کړي بلکې د يو سافټوير په څېر خپل خدمات وړاندې کوي. چټ جي پي ټي د مصـنوعي زيرکتيا يو موډل دی، چې کولی شـي د يوه انسـان په څېر خبرې اترې وکړي. يا د چټ کوونکي روبوټ نوم هم ورکولی شـو، ځکه چې د انسـانانو سـره د پيغام بدلولو او چټ کولو توان هم لري.(Open Al) شـرکت په ۲۰۲۲م کې دغه روبوټ طرحه او د همدې کال په نومبر مياشـت کې ټولنې ته د خدمت لپاره وړاندې کړ. د چټ جي پي ټي ښه والى په دې کې دی، چې علمي او زده کړييز معلومات يې زيات دي. د علم په هره برخه کې وغواړې معلومات تر لاسه کړې، نو دا روبوټ درسره د معلوماتو په شريکولو کې مرسته کولی شي.د دغه اپليکشن يا سافټوير په مرسته ادب ته زياته پاملرنه شـوې او د ادب په اړه ډېر معلومات وړاندې کوي. که له چټ جي پي ټي څخه هر ډول پوښـتنه وشـي خپله ځواب درکوي. دې ته ورته نور ډېر مصنوعي ځيرکتياوې شته چې د ادب په وده کې مهم رول لوبوي.(۱۱)

پر پښتو ادبياتو د برښنايي او ټولنيزو رسنيو اغېز

په ۲۰۰۰م کال کې د حامد کرزي د اداري پرمهال افغان رسـنيو چټکه وده، تجربه کړه او په ټول هېواد کې په لسـګونو تلويزيوني چينلونه تاسيس شول. په دغه تلويزيوني چينلونو کې، ژوندون، طلوع، د آريانا تلويزيوني شبکې، لمر، شمشاد او دولتي ملي راډيو تلويزيون شـامل و. له دې سـره څه باندې ۲۰۰ راډيويي چينلونه هم رامنځته شـول، چې تر ۲۰۱۹ زکال پورې په افغانستان کې د رسنيزو بنسټونو شمېر له ۱۸۰۰ څخه واوښت. ټولو رسنيو د افغانستان د نوو قوانينو په چوکاټ کې وده وکړه، په داسې حال چې د خبريالانو ترمنځ د ځان سانسور کولو چارې شتون درلود. افرادو ته د سپکاوي او همدارنګه د اسلامي اصولو پر خلاف د مطالبو نشرولو لپاره جزا شتون درلود.(۱۰)
په افغانستان کې په برښـنايي او ټولنيزو رسنيو باندې د څار مسئوليت د اطلاعاتو او کلتور وزارت پر غاړه دی چې د دغه رسـنيو په ډله کې راډيويي او تلويزيوني شبکې، ډيجيټل رسنۍ او چاپي رسنۍ شـاملېږي. برښـنايي رسنۍ تر ډېره پورې په پښتو او دري ژبو چې د افغانستان رسمي ژبې دي، خپروني لري. په ۲۰۱۹ زکال کې راپور ورکړل شو، چې په افغانستان کې څه باندې ۱۰۷ تلويزيوني شبکې، ۲۸۴ راډيويي شبکې، له زرو زياتې چاپي رسنۍ او څه باندې ۱۸۰۰ پرليکه يا انلاين رسـنيز بنسـټونه موجود دي. ورته مهال د فيس بوک، انسـټاګرام، ټويټر، ټيک ټاک، يوټيوب او نورو آنلاين سـيسـټمونو په مرسـته د ډيجټل رسـنيو شـمېر مخ پر ډېرېدو دي. دا چې افغانسـتان يو اسـلامي هېواد دی، نو حتمآ به په ځينو برښـنايي او ټولنيزو رسنيو ځينې محدوديتونه وضع کېږي، تر څو د هغو خپرونو مخه ونيسي،چې د هېواد او اسلامي حدودو سره په ټکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې وي. چې له ۲۰۲۱م کال راهسې په برښنايي او ټولنيزو رسنيو دا ډول بنديزونه لرېدلي،چې د هېواد د ملي ګټو او اسلامي ارزښتونو سره په ټکر خپروني خپرې نه کړي، که څه هم د ټولنيزو رسنيو محدودول مشکل کار دی.
د افغانستان لومړنی تلويزيوني شبکه په ۱۹۷۰مه لسيزه کې د جاپان په مالي مرستې په کابل کې جوړه شوه. دغه مهال مطبوعاتو په خپلو ليکنو او څرګندونو کې له دولت څخه خپلواکي لرله، خو لاربښوونه ورته شوې وه چې حکومتي ګټو، مشروطه سلطنت، اسلام او عامه نظم ته په خپلو خپرونو کې پام ولري. په داسې حال کې چې په افغانستان کې خبريالی له ۱۹۵۰مې لسيزې څخه تر ۱۹۷۰مې لسيزې وده وکړه، خو چارې يې لا هم محدودې وې. (۹)
رسنۍ چې په ټولنه کې د ټولنې په سياسي، اقتصادي، امنيتي، ټولنيزو اړيکو، ادب، فرهنګ، کلتور او ژبې په غوړېدا، پرمختګ او وده کې مرسته کوي. د پښتو ژبې ادب هم ترې بې اغېزه نه دی. په تېره يوه نيمه لسيزه کې پر ادب د رسنيو اغېز خورا جوت او په ډاګه دی، راډيو، ټلوېزيون، يوټيوب، فيسبوک، ټويټر... او دې ته ورته نورو برښنايي او ټولنيزو رسنيو د ادب د غوړېدا لپاره هغه څه وکړل، چې ز ه يې پښتو ادب کې انقلاب بولم.
که وکتل شي، نو په اوس وخت کې ډېرې ژباړې کېږي. د نورو ژبو څخه پښتو ژبې ته، يا له پښتو څخه نورو ژبو ته، په دې ژباړو کې د رسنيو لويه ونده ده. يو ژباړونکی کتاب د ويب سايټ او برېښنايي کتابتون په مرسته پيدا کوي او خپل کمپيوټر ته يې ښکته کوي، وروسته يې لولي او ژباړي يې، همدا ژباړه د کتاب په بڼه بېرته ټولنې ته وړاندې کوي او ادب ته يوه زياتونه کوي. دغه راز راډيو ګانو هم پر ادب ژور اغيز کړی، د تېرو څو کلونو راهيسې نږدې هره راډيو کې ادبي خپروني شته، چې ليکوال، شاعران، ژبپوهان او اديبان پکې مېلمانه کېږي او خپلې تجربې تر اورېدونکو رسوي.
ښه بېلګه يې د ازادی راډيو (ازادی راډيويي مجله) ده، چې استاد اسدالله غضنفر مخته وړله، بيا ښه شاعر ومان نيازي او اوس اوس يې نور همکاران جوړوي. له يادې خپروني ډېری اديبانو او ليکوالانو ګټه اخستې يا يې اخلي. ځکه دا خپرونه لکه د ادبياتو پوهنځی، داسې مسايل پکې مطرح کېدل، چې لويو لويو ليکوالو ته مهم وو او هم نويو اديبانو ته د روزنې يو ادرس و. د دې ترڅنګ د بي بي سي راډيو (پېلوزی) ادبي پروګرام چې ښاغلي مصطفی سالک مخته وړله. هم يې د ادب په غوړېدا کې لويه ونډه لرله او هم د لويو لويو ليکوالو له تجربو خبر شولو او دا دی اوس د دې جوګه يو چې يو څه وليکو.
يا د بي بي سي راډيو د نوي کور او نوي ژوند ډرامه چې د ادب برخه ده، ډېره په زړه پورې ده او د افغانستان د حالاتو او کليوالي ژوند سره برابره پر مخ ځي.
دغه راز مجلو کې ادب ته ګڼې ليکنې خپرې شوې، تحقيقات وشول، د منځنۍ دورې ځينو شاعرانو لکه خوشال خټک او يو شمېر نورو باندې څېړنې وشوې چې په راډيويي ادبي مجلو او خپرونو کې بيا بيا خپرې شوې. د پورته خپرونو ترڅنګ په محلي کچه هم راډيوګانو د ادب په وده کې ونډه درلوده، لکه په ننګرهار کې مرام راډيو، شرق، ملي، انعکاس او صفا راډيو، دا هغه راډيوګانې دي چې د پښتو ادب لپاره يې ډېرې ادبي خپرونې وړاندې کړې، په نورو ډېرو ولايتونو کې دې ته ورته راډيوې ګانې او په هغوی کې ادبي خپرونې وړاندې شوې دي.
ټلوېزيونو کې ګڼې ادبي خپرونې ثبت شوې، ځينې خپرونې د ادب په اړه چمتو شوې، دغه راز لوی لوی ليکوال دا اوس هم ټلوېزيونونو کې مېلمانه کېږي او د ليکوالی، ادب او د ژبې د غوړېدا لپاره طرحې، مشورې او وړانديزونه کوي.
ځينې ټلوېزيونونه خو مو يو مخ ادبي، هنري او کلتوري خپرونو ته ځانګړي دي چې په دې برخه کې تر ډېره، ژوندون تلويزون، ،شمشاد ټلوېزيون،او پښتو ټلوېزيون ادب په وده کې رول لوبولی دی.
ويبپاڼې هغه ادرسونه دي چې د ادب په اړه پکې نن سبا ګڼ مطالب موندلی شو، اوس چې هر ليکوال کومه مقاله، کتاب، رساله او يا هم ليکنه وکړي حتمي يې يو ويب سايټ کې خپروي، په دې برخه کې تر ټولو لويه ونډه (تاند، لومړيتوب، روهي، ټاټوبی، بي بي سي، پژواک، اوځنې وېبلاګونه ...) او يو شمېر نورو ويب پاڼو اخيستې، چې د ليکوالو ليکنې، مقالې او کتابونه خپروي.له نېکه مرغه اوس د پښتو ادب ډېر زيات کتابونه په برښنايي يا ټولنيزو رسنيو موندلی شو، چې د همدې ټکنالوژۍ برکت دی، چې پښتو ژبه او ادب د نړۍ تر ډېرو برخو ورسيدله.
نو ويلی شو، چې د ادب په وده کې ټولې برښنايي او ټولنيزې رسنۍ مهم رول لري او له ګټو يې سترګې نه شو پټولی.
د کلونو په اوږدو کې، د ادبياتو د وړاندې کولو وسيله د نوي ټيکنالوژۍ په شتون سره وده کړې. په تيرو سلو کلونو کې يو له خورا مهمو پرمختګونو څخه بريښنايی رسنۍ دي. همدا برښنايي رسنۍ دي، چې ادبيات يې نه يوازې د پابند کتاب په توګه وړاندې کړي بلکې غږونو او ويډيوګانو په بڼه يې هم خلکو ته رسولي. همدا برښنايي رسنۍ دي، چې په نړۍ کې له هر ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي تحول، چاپ شوي ادبي کتابونو او نورو برخو څخه مو خبروي. که وغواړی نوی چاپ شوی کتاب تر لاسه کړی، نو حتمآ يې په يوه نه يوه برښنايي کتابتون کې کتلی شی، چې دا د ادب د ودې ښه بېلګه ده.

که دا برښنايي رسنۍ سلګونه کلونه پخوا موجودې وای، نو نن به مونږ د خپل لرغوني ادب او تاريخ څخه ښه خبروای. د « سالو وږمې او خدايي مينه، د امير کروړ ياد» او دې ته ورته نور معلومات او اثار به مو په سمه توګه خوندي وای. هر څه به مو په برښنايي او ټولنيزو رسنيو کې خوندي وای.د همدې برښنايي رسنيو ګټه ده، چې د نن ادب پرمختګ به راتلونکي نسل ته په ميراث پاتې شي.

ټولنيزې رسنۍ ډېرې ګټې او زيانونه لري. ګټې يې ډېرې دي، خو دلته به پرې لنډې خبرې وکړو. ټولنيزې يا برښنايي رسنۍ ليدونکو، اوريدونکو او لوستونکو ته د ادب په برخه کې ډېر نوي معلومات ورکوي. د همدې رسنيو له لارې ډېر نوي او پخواني مواد ليدلی او اوريدلی شو او هم يې لوستلی شو. پخوا به ډېر په مشکله يو کتاب چاپ شو او خلکو ته به په ډېرو مشکلاتو ورسيد. کره والی يې معلوم نه و.کتاب ترلاسه کول د هر چا د وس کار نه و، خو د همدې برښنايي رسنيو په راتګ سره دا کار ډېر اسانه شو، اوس هر څوک، هر چيرته چې وغواړي د خپلې خوښې ادبي، ټولنيز او معلوماتي کتابونه ترلاسه کولی شي. برښنايي رسنۍ يا ټولنيزې رسنۍ د لوی درياب په څېر شوې دي. هر څه چې وغواړی ترې يې رانيولی شی. کله چې غږيزې رسنۍ پيدا شوې، نو د خلکو ادبي تنده د غږ له لارې ماته شوه. په مختلفو غږيزو رسنيو کې ادبي، کلتوري او فرهنګي خپرونې پيل شوې. د هېواد په لرې پرتو سيمو کې هم خلکو دې ته لاس رسی پيدا کړ. له همدې غږيزو رسنيو به ناولونه، لنډې کيسې، داستانونه او شعرونه خپريدل، چې د هېواد په لرې پرتو سيمو کې به هم ترې خلکو ګټه اخيستله. ادب ته يې ډېره ګټه وکړه او ځوانان يې ليکلو ته وهڅول.

خو کله چې انځوريزې رسنۍ منځ ته راغلې، ادب ته يې نوره هم ګټه ورسيده. په تلويزوني خپرونو کې ليکوال، اديبان او شاعران مليمانه شول، خپل اولس ته يې په انځوريز شکل ډېر څه ورسول، خلکو سره د کتاب د مطالعې مينه پيدا شوه، ځوان ليکوال وهڅېدل چې ليکنې وکړي او په انځوريز ډول يې خلکو ته ورسول شي، چې دا هم د برښنايي او ټولنيزو رسنيو ګټه وه. د وخت په تېريدو سره برښنايي رسنيو ربښې وغزولې او په ټولنيزو رسنيو ورګډې شوې. فيس بوک جوړ شو، خلکو په کې په پراخه کچه برخه واخيسته. ديني، ادبي، فرهنګي، ټولنيزې، سياسي ، اقتصادي، روغتيايي... او نورو برخو کې خلکو ته معلومات لاس ته ورغلل. هر ځوان غوښتل څه وليکي او خلکو ته يې وړاندې کړي.

د فيسبوک سره جوښت يوټيوب مخه خلاصه کړه او خلکو ته يې د نورو ډېرو معلوماتو تر لاسه کولو مخه ورکړه. په ويډيي ډول، چې د نړۍ د هر پرمختګ او ودې په اړه وغواړی معلومات تر لاسه کړی، نو يوټيوب به درسره مرسته وکړي.

همدارنګه انستګرام، ټلګرام، ټويټر، ټک ټاک، مسنجر، فيس بوک.... او دې ته ورته په لسګونو نورې ډېرې برښنايي او ټولنيزې رسنۍ دي، چې د ادب په پرمختګ او وده کې يې ډېره ګټه کړې او مهم رول يې لوبولی دی، خو د ټولنيزو رسنيو يوه ګټه دا هم ده چې ليکوالان او شاعران يې سره نږدې کړي دي. دوی په اسانی يو بل سره اړيکه لرلی شي.څه وخت وړاندې د کرکټنې او ادبي مسايلو اړوند فېسبوک ګروپ جوړ شوی و. هلته به ډېر داسې بحثونه کېدل چې شايد د ادبياتو د فاکولتې په يوه ټولګې کې هم ونه شي. ښه والی يې دا هم و چې هر چا هر وخت خپله خبره کولی شوای. زه چې څومره ادبي غونډو ته تللي يم هلته مشخص خلک غږېږي يو خو په دې لحاظ چې مشران دي او د خبرو لومړيتوب لري، بل وخت نه وي چې هر څوک خبرې وکړي.

دا، چې د برښنايي او ټولنيزو رسنيو ګټې ډېرې زياتې دي، دلته يې د ډېر بحث کول لوستونکي ستړي کوي، نو په همدې به بسنه وکړو. د ژوند په هره برخه کې هر شی ګټې او زيانونه لري، کله به يې ګټه ډېره وي او کله زيان، دا چې د برښنايي او ټولنيزو رسنيو پر ګټو مو خبرې وکړې، اوس به يې پر زيانونو هم څو ټکي وليکو.

د ټولنيزو شبکو يو ناوړه اغيز يې ممکن دا وي چې د ښې او دقيقې مطالعې وخت او حوصله داسې زبيښې لکه لمر چې په ګل پرخه وچوي. ډېر کله داسې هم کېږي، چې د کتاب لوستلو وخت هم له سرې اخلي.لوستلو يا مطالعې لپاره وخت کم شي.

که څه هم ټولنيزې يا برښنايي رسنۍ هم د مطالعې ښه وسيله کېدای شي يا د معلوماتو راټولو ښه وسيله شي، خو د فزيکي کتاب د مطالعې څخه لوستونکی را وګرځوي. دا چې خلکو ژر، ژر لوستل، ليکوونکي يې وهڅېدل او دومره يې وليکل چې بيا يې له ځينو خپله هم لار ورکه کړې وه. پخوا به د هغوی ليکنې چاپېدې چې نوم به يې درلود.ګومان کوم سختنه به وه چې هر څوک دې خپله خبره تر نورو ورسوي. خو دې رسنيو همدا مرسته هم کړې چې هر څوک ليکل کولی شي او هر څوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

يي لوستلی هم شي. بل زیان يي دا دی، چې د ټولنيز ژوند رنګ يي پيکه کړ. د خلکو سره راشه درشه کمه شوه. په ادبي او فرهنګي غونډو کې راټوليدل کم شــول، ځوان نســل په الکترونيکي يا ټولنيزو رســنيو کې دومره غرق شــول، چې له ډېرو کارونو يي منع کړل، خو له دې ټولو سره سره بيا هم برښنايي او ټولنيزې رسنی د داب د خپراوي لپاره ډېر ګټور تمام شو او د نړۍ د هرې ژبې او قوم څخه يي بو بل خبر کړل.پښتو ژبه يي يې عامه کړه، ګوګل ته يې وردننه کړه او په شرق او غرب کې خلک په دې خبر شول، چې پښتو ژبه او ادب هم ډېر څه لري او په لوستلو ارزي. خو يوه بله ستونزه چې زما په نظر ډېره جدي ده هغه دا ده چې دلته څوک د خبرو مسوولیت نه احساسوي.کله چې څوک دا احساس وکړي چې د يوه توري، کليمه او کربښــــه چې زما له ادرســــه خپرېږي مســــوولیت يي زما دی، داډه يم ډېر به غلي شـــي.دا چې دوی د خپلې خبرې مسوولیت نه مني ، نو عموما داسې مسايل ترې ليکل کېږي چې يا ځان يا نورو ته تاوان رسوي.که څه هم ټولنيزې رسنی شايد ښه موضوع ليکلو ته راکړي، خو ډېر کله مو د يوې ښې ليکنې تلوسه هم په اوبو لاهو کوي. په هر صورت برښنايي او ټولنيزې رسنی د ګټو او زيانونو سره سره که ښه وکارول شي، نو ګټه يي ډېره ده. هغه پښتو لنډۍ ده چې وايي:

په سور سالو کې ګناه نشته
ګناه جنۍ کې ده چې رنګه بنګه ځينه

پايله

د دې مقالې يا ليکنې عنوان دی(د ادبیاتو په وده کې د برښنايي او ټولنيزو رسنيو ونډه) د انسان ژوند له يوشتمې پيړۍ را په ديخوا داسې مرحلې ته داخل شو، چې هرې نوې پديدې ته يي تلوسه زياته شوه. انسان ورځ تر بلې د عصريتوب او ترقی خواته مخه کړه. د ژوند په هره برخه کې بدلونونه راغلل، د نورو ټولو برخو ترڅنګ ژبې او ادب هم په دغه ځغل کې شريک شو او اړتيا پيدا شوه، چې پرمخ ولاړه شي. له کله نه چې برښنايي او ټولنيزو رسنيو د انسانانو ژوند ته مخه کړې ده، په هره برخه کې پرمختګونه رامنځ ته شــوي دي.په زرګونه ادبي کتابونه، مقالې، ناولونه، لنډې کيســې، اشــعار، ديوانونه، نثري ليکنې، ډرامې، تمثيلي ټوټې او صــحنې هم د همدې رسنيو له لارې د خلکو غوږونو ته ورسېدې، خلکو احساس کړه، چې له نوې ټکنالوژۍ څخه ګټه واخلي او هغه څه چې په حضوري ډول له بازاره نه شي تر لاسه کولی د همدې برښنايي او ټولنيزو رسنيو په مرسته تر لاسه کړي. د فيس بوک په مرسته ادبي خپرونې وړاندې کېږي، په يوټيوب کې غړيز کتابونه ترلاسه کيدلی شي، په ټک ټاک او نورو برښنايي او ټولنيزو رسنيو کې په زرګونه وړې او غټې تمثيلي ټوټې، ادبي او ژبنيز کتابونه، مقالې او رســالې موندلی شــو. د نوي عصــر او نوي ټکنالوژۍ ســره ژبې هم وده وکړه او ادب هم پرمخ ځي. په سلګونو نور داسې برښنايي سافټويرونه دي، چې د ګرامر د اصلاح لپاره کارول کېږي، معلومات ترې ترلاسه کېږي، نو په لنډه ويلی شــو، چې برښــنايي او ټولنيزې رســنی د ادب په وده کې مهم رول لري چې ورځ تر بلې يي ګټه زياتيږي او خلک ترې ګټه اخلي.

سرچينې

۱: سرور مياخيل، سخي.(۱۳۹۳ل). تلويزوني ژورناليزم، مومند خپرندويه ټولنه – جلال اباد.
۲: سهار، نذير احمد.(۱۳۹۲ل). تلويزوني خبريالي، اسد دانش خپرندويه ټولنه، کابل.

2: Artificial intelligence.2015
3: http://creativecommons.org/licenses
4: http://www.joell.in
5: https//www.plaza.ir/mag
6: https://doi.org/10.18261/ISSN1891-943X-2015-Jubileumsnummer
7: https://fbinpashto.wordpress.com
8: https://ps.wikipedia.org/wiki
9: https://tolonews.com/afghanistan/
10: https://www.ariananews.af
11: https://www.researchgate.net/publication/359132710

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library